

РОЗДІЛ І. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.41) «10-11»

*Олена Колибенко,
Олександр Колибенко
(Переяслав-Хмельницький)*

ДОНЬКА ВСЕВОЛОДА ЯРОСЛАВИЧА ЯНКА ВСЕВОЛОДІВНА: ІСТОРИКО-ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ КНЯЗІВНИ

У статті йде мова про доньку переяславського (потім – великого київського) князя Всеволода Ярославича Янку (Анну) Всеволодівну, яка залишила свій слід в історії Русі. Її ім'я неодноразово згадується у давньоруських літописах. Як свідчать джерела, Янка Всеволодівна прожила дуже насичене подіями та наповнене змістом життя. На її зв'язок із Переяславською землею вказує літописний топонім Янчине сільце неподалік від Переяслава. Зроблено спробу проаналізувати наявні на даний час джерела, що стосуються життя та діяльності Янки Всеволодівни, та визначити її роль у вітчизняній історії.

Ключові слова: Янка Всеволодівна, Всеволод Ярославич, Переяславль Руський, Константинополь, Янчине сільце.

Давньоруські літописи містять певну кількість згадок імен історичних осіб, що залишили свій слід у вітчизняній історії доби Середньовіччя. Серед них є і відомі в історії жінки, хоча значна частина жінок, про яких є згадки у літописах, залишились безіменними. Однак ті з них, кого все ж таки було названо поіменно, як правило, були непересічними особистостями свого часу й залишили яскравий слід в історії Русі. Як відзначала дослідниця цієї тематики Н.Л. Пушкарьова, «Страницы письменных источников XI-XV вв. пестрят именами участников бурных событий истории Древней Руси. И нетрудно заметить, что в истории внешней и внутренней политики древнерусского государства, его экономики и культуры оставили память о себе не только выдающиеся князья и бояре, но и мудрые княгини и боярыни; не только мужественные правители-воины, но и дальновидные, образованные правительницы. Наряду с именами великих княгинь, само положение которых предполагало их участие в политических событиях, в русских летописях можно встретить немало имен княжеских и боярских жен, сестер, дочерей – участниц междоусобных заговоров, интриг, феодальных войн, а то и просто значительных личностей, преуспевших в медицине, математике, астрономии, в культурной жизни русских княжеств» [16, с. 11-12].

Звісно, у більшості випадків із числа жінок літописи називають в першу чергу імена представниць княжих родів, як правило – найвідоміших, інколи – доньок найвпливовіших бояр. Приватне життя князів та бояр представлене на сторінках літописів у всьому своєму різноманітті, і це, безсумнівно, сприяло частим згадкам жінок у цих джерелах. На думку Н.Л. Пушкарьової, «Чем пространнее излагаются события в летописях, тем чаще встречаются на их страницах имена представительниц русских княжеских династий, оставивших своей деятельностью след в отечественной истории» [16, с. 27].

Однією з найяскравіших представниць княжого роду Ярославичів була Янка (зменшено від Анна) Всеволодівна. Як свідчать джерела, ця донька переяславського (пізніше – великого київського) князя Всеволода Ярославича прожила дуже насичене подіями та наповнене змістом (наскільки це було можливо у тогочасному суспільстві для

жінки її походження і статусу) життя. Підтвердженням цього є неодноразові згадки Янки Всеволодівни у давньоруських літописах.

Метою даної статті є спроба комплексного аналізу всіх наявних на даний час джерел та історіографічного доробку, що стосуються життя та діяльності Янки Всеволодівни, та визначення її ролі у вітчизняній історії.

Уперше вона з'являється на сторінках Іпатіївського літопису у статті, датованій 6594 (1186) роком [7, стб. 197]. У перекладі Л.Є. Махновця дана стаття виглядає так: «Всеволод заклав церкву святого Андрія [Первозванного] при Іоанні преподобнім, митрополиті. Він зробив у церкві тій монастир, і в ньому дівою постриглася дочка його, на ім'я Янка. Ся ж Янка, зібравши чорноризець многих, пробувала з ними по монастирському правилу» [12, с. 125-126].

У примітці до наведеної вище статті Іпатіївського літопису, Л.Є. Махновець зазначає, що за грецькими джерелами та науковими дослідженнями, Янка Всеволодівна була нареченою Константина, сина візантійського імператора Константина Х Дуки і його другої жони Євдокії Макремволітиси, але шлюб не відбувся, бо нареченого силоміць постригли в ченці, а тоді постриглася в черниці і Янка [Там само, прим. 1].

Ще одна згадка про Янку в Іпатіївському літописі зафіксована під 6597 (1089) роком [7, стб. 200]. У перекладі Л.Є. Махновця її слід розуміти таким чином: «У сей же рік пішла в Греки Янка, дочка Всеволодова, про яку сказано раніш» [12, с. 127]. Початок наступної статті під 6598 (1090) роком знову повідомляє нам про діяльність Янки, фактично закінчуючи розповідь про її справи у попередньому році [7, стб. 200]; «Привела Янка митрополита Іоанна, скопця, і, побачивши його, люди всі сказали: «Се мертвець прийшов». І, пробувши від року до року, він помер. Був же сей муж не книжник, а простий умом і просторіка» [12, с. 127].

Наступна згадка Янки Всеволодівни у Іпатіївському літопису пов'язана з її смертю та похованням і має точно визначену дату – 3 листопада 1112 р. [7, стб. 273-274]. Л.Є. Махновець так переклав цей фрагмент літопису: «У тім же році преставилася Янка, дочка Всеволодова, сестра Володимира, місяця листопада у третій день. Вона покладена була в церкві святого Андрія [Первозванного], що її спорудив був отець її. Тут бо вона і постриглася була, в церкві тій, дівою будучи» [12, с. 170].

Усі подальші згадки Янки Всеволодівни у літописах є посмертними. Так, 30 листопада 1130 р. було освячено церкву Андрія Первозванного Янчиного монастиря, про що повідомляє Іпатіївський літопис під відповідним роком [7, стб. 294].

Ще одна згадка Янки також пов'язана з монастирем її імені, який став 18 лютого 1139 р. місцем поховання для чергового представника роду Всеволодовичів-Мономаховичів – її племінника, Ярополка Володимировича, сина Володимира Всеволодовича (Мономаха) [7, стб. 302]; «Того ж року преставився князь Ярополк, місяця лютого у вісімнадцятий день, і покладений був у Янчинім монастирі [в гробниці] коло [церкви] святого Андрія [Первозванного]» [12, с. 191].

Цей же самий князь Ярополк Володимирович згадується у зв'язку із Янкою Всеволодівною ще раз – при описі подій, що відбулися узимку 1145/1146 рр. [7, стб. 319]; «У той же рік перенесла благовірна княгиня Олена, яска, князя свого Ярополка [Володимировича] із гробниці в церкву святого Андрія [Первозванного] і положила його коло Янки [Всеволодівни]» [12, с. 198].

Остання згадка про Янку Всеволодівну пов'язана з околицями Переяславля Руського і датується у Іпатіївському літописі надзвичайно точно – вечірня 21 серпня 1149 року [7, стб. 380]; «Юрій же стояв за Янчиним сільцем, і стояли вони одні проти одних аж до вечерні» [12, с. 224].

На цьому згадки Іпатіївського літопису про Янку Всеволодівну припиняються. Однак, навіть та невелика їх кількість, що їх містить цей літопис, дала достатньо багато інформації для дослідників, які намагались розглянути діяльність цієї історичної особи.

Ще В.М. Татищев, коментуючи у своїй «Истории Российской» літописні згадки про Янку Всеволодівну, зазначав: «В Степенной Киприановой написано: «Анна, дщи Всеволожа, девою сущи, пострижеса и потом иде в Царьград к сродцам, зане мать ея бе царевна, дщи Константина Мономаха»» [19, с. 250, прим. 300].

У коментарі до наступної згадки про Янку Всеволодівну В.М. Татищев вказав: «Сия Анна, дочь Всеволода, уменьшительно Анка именована, мню, от любви к ней родителей, которое у многих было во употреблении. Но по ея благочестному житию, прилежности и научению юношества и проч. достойна Анна великая или достохвальная именована быть, и дай боже, чтоб мы такую Анну еще иметь могли. Дивлюся же, что она во святые не причтена» [19, с. 259, прим. 355].

М.М. Карамзін, також коментуючи літописні згадки про Янку Всеволодівну, писав: «В 1089 году, когда преставился Митрополит Иоанн, дочь Всеволодова, Янка, ездила в Константинополь и привезла с собою нового Митрополита, скопца, именем также Иоанна, но человека весьма обыкновенного, слабого здоровьем, и столь бледного, что народ прозвал его мертвецом: он через год умер» [9, с. 65].

У подальшому всі наступні дослідники, які коментували наведені вище літописні статті, як правило, різними словами повторювали відому з літописів інформацію. Для прикладу наведемо цитати з праць, написаних у ХХ ст. Так, автор підготовленої до друку у 1938-1941 рр. та опублікованої лише у 2003 р. монографії «Стародавній Київ» І.О. Іванцов, характеризуючи рівень розвитку освіти, науки та літератури давніх киян, писав: «Крім Анни Ярославни, яка, будучи французькою королевою, підписувалася руськими літерами, з київської верхівки освіченою була Янка, дочка Всеволода Ярославича, яка багато приділяла уваги справам церковної ієрархії у Києві, їздила до Константинополя, організувала при своєму монастирі школу для навчання жінок тощо» [8, с. 329].

Дослідниця ролі та місця жінок у давньоруському суспільстві Н.Л. Пушкарьова пише: «При киевском Андреевском монастыре Анна Всеволодовна основала первую известную в истории Руси школу для девочек. ... Традиции женского образования в Византии, с которой Русь пока еще поддерживала тесные контакты, благотворно влияли на общий уровень культуры и распространение грамотности среди женщин княжеского дома.

Между тем деятельность Анны-Янки не была на Руси явлением уникальным. В XII-XIII вв. нередко возникали монастырские школы, основателями которых были женщины княжеского сословия или имевшие духовный сан (например, игуменьи). Факт распространения грамотности среди женщин в духовной среде отмечен и житийной литературой: многие русские княгини, «приимши мниший чин», занимались списыванием книг. ... Обучение княжеских детей, в том числе девочек, происходило главным образом в домашних условиях. И тем не менее уровень их образованности был достаточно высоким для средневековья» [16, с. 28].

Дослідники історії Русі з Великої Британії С. Франклін та Д. Шепард у своїй праці «Начало Руси: 750-1200» відзначають цікаві факти досить широкої участі жінок у суспільному житті Русі: «В 1089 г. дочь Всеволода Янка, монахиня, была отправлена в Константинополь, чтобы сопровождать в Киев нового митрополита Иоанна III. ... О каком-то участии женщин в общественной жизни можно сделать вывод на основании того, что сохранилось несколько печатей, гипотетически приписываемых княгиням. ... И Янка, и Ефросиния были монахинями. Монахинь-аристократок следует поставить в одном ряду с аристократками-вдовами (которые иногда также становились монахинями) – это были женщины, располагавшие средствами и не имевшие мужа по уважительным причинам» [22, с. 473-474].

Сучасний російський дослідник В.В. Богуславський так характеризує Янку Всеволодівну: «Анна Всеволодовна (Янка) – старшая из четырех дочерей великого князя Русского Всеволода Ярославича от брака с византийской царевной, дочерью императора

Константина Мономаха, сестра великого князя Руси Владимира Мономаха. Род. во 2-й пол. XI в. Постриглась в 1086 г. в монастыре при церкви св. ап. Андрея Первозванного в Киеве, построенной ее отцом. Приняв вновь организованную женскую обитель под свое управление, А.В. приняла все меры для ее внутреннего и внешнего благоустройства. Желая познакомиться с монастырской жизнью на Востоке, поехала в 1089 г. в Константинополь, откуда вернулась в 1090 г. с новым киевским митрополитом Иоанном-скопцом. Живя в монастыре по всем иноческим правилам, А.В. привлекла к себе множество монахинь. В 1106 г. ее примеру последовала сестра Евпраксия Всеволодовна, и принявшая в этом монастыре иноческий постриг. В своей обители А.В. устроила женское училище, в котором «собравши девиц, обучала их писанию, також ремеслам, пению и швению». Андреевский монастырь, где подвизалась А.В. и где была погребена после смерти 3 ноября 1113 г., долго еще называли «Янчиным». Он был разрушен в 1240 г. во время нашествия монголо-татар. Русская православная церковь причислила ее к лику святых. Память ей чтится в день кончины» [17, с. 38].

Залучення іноземних (візантійських) джерел дозволяє окремим сучасним науковцям дещо розширити наші знання про Янку Всеволодівну. Так, Л.В. Войтович у своїй праці, присвяченій княжій верстві Київської Русі, зазначає у статті про Янку Всеволодівну: «Народилася близько 1068 р. Померла 3. 11. 1113 р. Канонізована православною церквою.

У 1074 р. була заручена з візантійським царевичем Костянтином Дукою, пізнішим номінальним співправителем Олексія Комнена. Царевич загинув у битві з норманами при Діррахії у 1081 р. Шлюб не відбувся. Янка повернулася з Візантії черницею. Всеволод Ярославич збудував для дочки скромний Андріївський (Янчин) монастир, де її було поховано. У 1089 р. з Янкою приїхав з Візантії митрополит-скопец Іоанн III» [3, с. 456].

Д.В. Донской, який також залучив до своєї роботи про Рюриковичів інформацію з візантійських джерел, наводить такі дані: «Янка (в крещ. – Анна или Иоанна) Всеволодовна, дочь вел. кн. В. Ярославича и Марии (?), дочери визант. имп. Константина IX Мономаха (ум. 11 янв. 1055).

Дата и место ее рождения неизвестны. Возможно, ее небесной покровительницей была Иоанна, одна из жен-мироносиц (пам. – воскресенье 3-й недели по Пасхе), в честь которой она и была названа. В таком случае рождение девочки могло произойти в кон. апреля – мае месяце.

В 1073-1074 гг. ее отец Всеволод и дядя Святослав вступают в переговоры с визант. имп. Михаилом VII Паррапитакосом (уб. ок. 1090), сыном имп. Константина X (из Дуков; ум. 21 мая 1067) о возможном заключении брака между Янкой и его братом Константином. Существует предположение, что Янка даже была помолвлена, но брак не состоялся. Ее жених, по свидетельству современников, бесстрашный воин, погибает 18 окт. 1081 г. в битве с норманнами при г. Диррахии.

Узнав об этом, Янка решает посвятить себя служению Богу. В 1086 г. при митр. Иоанне II (ум. 31 авг. 1089 г.) она принимает пострижение в Киевском Андреевском мон-ре (между Десятинной ц-вью и великокняжеским дворцом), построенным для нее отцом. По сведениям историка XVIII в. В.Н. Татищева (источник этих сведений неизвестен), Янка учредила в нем училище для девушек, где она сама наставляла их монастырскому уставу, закону Божьему, грамоте, пению, шитью и проч.

В 1089/90 г. Янка совершает паломничество и дипломатическую поездку к родственникам в Византию, откуда приводит с собой митр. Иоанна III (ум. летом 1091), поставленного на Русь к-польским патр. Николаем III Кирдиниатом Грамматиком (ум. в 1111). ...

Умирает Янка 3 нояб. 1112 г. (по рукописным святцам, 18 мая 1116) в Киеве, погребена там же в Киевском Андреевском мон-ре, получившим впоследствии название Янчин. Русская Православная Церковь причислила с сер. 50-х годов XVII в. блгв. инокиню Янку Всеволодовну к лику святых местно (пам. 18 мая и 3 нояб.)» [4, с. 659-660].

Отже, до появи нових джерел дослідники мусили переварювати загальновідому інформацію з літописів, доповнюючи її невеликими фрагментами іноземних (як правило, візантійських) джерел.

Нове джерело з'явилося звідти, звідки його і слід було чекати у першу чергу – з археологічних розкопок. З цього приводу П.П. Толочко відзначає: «У 1968 р. на схилах Старокиївської гори вдалося виявити невелике шиферне прясло з чітким і грамотним написом: **«Янька вьдала пряслень Жирьць»**. Ймовірно, перед нами автограф Янки Всеволодівни, даний одній із своїх учениць» [21, с. 211].

На думку П.П. Толочка, знахідка пірофілітового пряслиця з дарчим написом, у якому згадується Янка, підтверджує повідомлення «Истории Российской» В.М. Татищева про заснування Янкою Всеволодівною при Андріївському монастирі школи для дівчат.

Очевидно, що пряслице з дарчим написом від імені Янки поєднує у собі одночасно кілька моментів з повідомлення В.М. Татищева – крім власне імені Янки, тут ще й безпосереднє функціональне призначення самого пряслиця (ремесло) та безсумнівне володіння грамотою утримувача подарунка (Жирки – Жирослави?).

Однак, швидше за все, дане повідомлення В.М. Татищева є його «творчим доопрацюванням» літописної статті, у якій розповідається про Янку та Янчин монастир. Такий спосіб «конструювання історії» був притаманний у часи В.М. Татищева багатьом історикам. Слід погодитись із думкою О.П. Толочка, що вся інформація, «превышающая объем известных летописей, должна быть отнесена на счет авторской активности самого Татищева» [20, с. 21]. Отже, це стосується й повідомлення В.М. Татищева про педагогічну діяльність Янки Всеволодівни при своєму монастирі. Разом з цим, мусимо визнати, що вірогідність приналежності виявленого у привілейованій частині давньоруського Києва пряслиця саме Янці Всеволодівні є досить високою, адже, як справедливо зауважує Н.Л. Пушкарьова, «грамотность женщин привилегированного сословия современники, вероятно, считали делом обычным» [16, с. 29].

Назване пряслице увійшло під № 2 до зводу подібних епіграфічних пам'яток (пряслиць з написами), включеного до праці А.О. Мединцевої «Грамотность в Древней Руси. По памятникам эпиграфики X – первой половины XIII века». Навівши обставини виявлення цього пряслиця, А.О. Мединцева пише: «Янка дала (подарила) пряслень Жирке. Янка, – вероятно, имя производное от Анна. Это имя известно по летописи – Янкой звали дочь великого князя Всеволода Ярославича, сестру Владимира Мономаха (упоминается в летописи впервые в 1085 г., когда она постригается в монастырь святого Андрея, позднее этот монастырь так и стал называться «Янчиным»). Имя Жирка встречено впервые, вероятно, оно представляет собой уменьшительное от «Жирослава» (мужское имя «Жирослав» известно по летописям). Пряслице в настоящее время утеряно, поэтому о палеографических особенностях надписи мы можем судить лишь по прориси» [15, с. 53-54].

Автор проаналізувала палеографію напису, відзначивши деяку її недбалість, викликану, очевидно, складністю продряпування дрібних літер по твердій поверхні. У зв'язку з цим у напису представлені різні варіанти написання літер **Н** та **Ъ**, а літери **Н**, **Ц**, **Ъ**, **Р** мають дещо видозмінене накреслення, яке є більш характерним для XII-XIII ст., ніж для XI-XII ст. Однак, літера **Ж** має архаїчну зіркоподібну форму, у вигляді трьох рисок, що перетинаються. Ретельно вивчивши напис на пряслиці, А.О. Мединцева прийшла до висновку: «Для датировки данной надписи важно отметить сохранение слабого редуцированного **Ъ** (**Янька, вьдала, Жирьць**). Это обстоятельство, как и стратиграфическая дата, позволяют отнести надпись к XI-XII вв.» [15, с. 54]. Таким чином, дані палеографії не суперечать гіпотезі про належність цього пряслиця Янці Всеволодівні.

Нещодавно з'явилась інформація про знахідку ще одного артефакту, пов'язаного з іменем Янки Всеволодівни. Московсько-севастопольський колекціонер І. Жуков оприлюднив у журналі «Нумізмати́ка і фалеристика» повідомлення про те, що у травні 2010 р. в морі

(район м. Севастополя) була знайдена висла свинцева печатка діаметром 22 мм. Оглянувши печатку, І. Жуков встановив, що на її лицевій стороні розміщене погрудне зображення архангела Михаїла, справа – літера М, зліва – літера Х. На зворотній стороні міститься благоповажальний грецький напис: «Боже допоможи своїй рабі Анні Черниці». Названий автор одразу зазначив, що дану печатку не можна віднести до візантійської сфрагістики, оскільки на грецьких жіночих печатках не було прийнято зображувати святого, як і вживати такі скорочення у благоповажальних написах. Виходячи з цього, І. Жуков зробив висновок, що печатка належить до кола руської сфрагістики й, за класифікацією В.Л. Яніна та П.Г. Гайдукова, відноситься до печаток з грецькими написами у рядок. Цей тип печаток отримав розповсюдження при князі Всеволоді Ярославичу [6, с. 6].

Названий автор поставив питання: хто був власником печатки з іменем Анна черниця, статус якої був на одному рівні з княжими печатками? Згідно з традиціями XI ст. подібну печатку на Русі могла мати черниця лише княжого походження. І. Жуков бачить лише дві кандидатури на власницю даної печатки. Перша з них – це дружина великого князя київського Ярослава Володимировича (Мудрого) княгиня Інгігерда (у хрещенні – Ірина, 1001-1050), яка у кінці життя стала черницею на ім'я Анна. Однак тип і розмір даної печатки не дозволяють віднести її дружині Ярослава Володимировича. Тому автор віддає перевагу іншій кандидатурі – доньці великого князя київського Всеволода Ярославича Анні Всеволодівні. Він аргументує це тим, що тип даної печатки відповідає періоду діяльності Анни Всеволодівни як черниці, до того ж такий тип печатки був і у її брата князя Володимира Всеволодовича (Мономаха) [6, с. 6].

І. Жуков також намагається пояснити, чому на печатці Анни Всеволодівни міститься зображення архангела Михаїла. Для цього він звертається до життя преподобної Анни Всеволодівни, аналізує її походження, родинні зв'язки, тобто всю наявну в джерелах інформацію. На його думку, Янчин монастир, де вона перебувала до самої смерті 3 листопада 1112 р., розташовувався поблизу від Михайлівського монастиря, у якому Анна Всеволодівна, вірогідно, й постриглася у черниці 1086 р. Саме цією обставиною І. Жуков пояснює зображення архангела Михаїла на її печатці: Анна Всеволодівна підкреслювала цим, на його думку, що вона є черницею Михайлівського монастиря. На цій основі він виводить датування печатки 1086-1090 рр., тобто до того часу, коли Анна (Янка) стала ігуменею монастиря св. Андрія (Янчиного монастиря).

Автор особливо підкреслив, що це перша відома на сьогодні печатка князівни-черниці Анни Всеволодівни, яка могла потрапити до міста Корсуня (Херсонесу) під час її подорожі до Візантії у 1090 р. [6, с. 7].

Однак, наведені І. Жуковим аргументи не видаються нам достатньо переконливими. Обставини виявлення цієї печатки, її перебування та оприлюднення виключно у середовищі колекціонерів, а не науковців, не дозволяють поки що вважати її автентичною печаткою Янки Всеволодівни. Допоки аналогічні печатки не будуть виявлені під час археологічних досліджень і не пройдуть наукову апробацію, атрибутувати опубліковану І. Жуковим печатку як молівдовул Янки Всеволодівни нам видається передчасним.

На досить тісний зв'язок Янки Всеволодівни з Переяславлем Руським вказує ойконім **Янчине сільце**, названий у літописній статті, що оповідає про події 17-23 серпня 1149 р. під Переяславлем [7, стб. 380]. Повернемось ще раз до цієї статті й розглянемо її більш детально (у перекладі Л.Є. Махновця).

«Юрій же стояв три дні коло Стрякова. А [на] четвертий день, по [вранішній] зорі, він пішов од Стрякова мимо города, приготувавшись до бою, і став межі двома валами. Став же він полками своїми по ту сторону Трубежа за звиринцем, коло зарості. ...

Юрій же стояв за Янчиним сільцем, і стояли вони одні проти одних аж до вечерні. ...

Ізяслав же, се почувши, приготував до бою полки свої [і] виступив на поле, де ото є Красний двір.

Коли ж Юрій, і Святослав Ольгович, Святослав Всеволодович побачили, що полки ідуть, то вони також, приготувавши полки свої до бою, пішли супроти них і, пройшовши вал, там стали. ... І коли Ізяслав побачив, що війська втікають, переможені, він побіг і перебрів [Дніпро] на Канів, всього утрюх, і прийшов до Києва» [12, с. 224].

Назва згаданого у цій статті Янчиного сільця чітко вказує на його приналежність Янці Всеволодівні, в цьому немає сумнівів у жодного з дослідників. Історики давно намагались локалізувати Янчине сільце. М.С. Арцибашев вважав, що воно знаходилось поблизу с. Пологи-Яненки на Переяславщині. На цю думку його наштовхнула, очевидно (як і пізніше М.П. Барсова), деяка співзвучність обох назв. В подальшому українські дослідники, починаючи з М.О. Максимовича, переглянули цю гіпотезу. Добре вивчивши місцевість, про яку йшла мова в літописній статті 1149 р., М.О. Максимович прийшов до висновку, що Янчине сільце розташовувалось на місці с. Малі Яненки (Воскресінське) [14, с. 348]. Такої ж думки дотримувався і А.В. Стороженко [18, с. 195]. В.Г. Ляскоронський локалізував Янчине сільце на місці хутора Каневського, названого на трьохверстовій карті Генерального Штабу Яненками [13, с. 136].

Автори «Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі» розглянули лінгвістичні аспекти цієї проблеми, вказавши також, що це сільце («селце») в Переяславській землі: як с. Яненки, воно ж х. Яненський, Малі Яненки, поблизу сучасного с. Пологи-Яненки, колишні «Яненки-Пологовские», Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Також у цій праці відзначено, що ця назва є посесивом на **-ин-** від давньоруського жіночого особового імені **Янька**, як звалася, наприклад, княжна-черниця Анна Всеволодівна (згадується 1086-1113 р.), дочка великого князя Всеволода I Ярославича, що їй, гадають, і належало це поселення [5, с. 177].

М.М. Корінний у додатку до своєї роботи «Переяславская земля, X – первая половина XIII века» навів таку інформацію з посиланням на В.Г. Ляскоронського та Д.С. Лихачова: «**Яньчино** (Янчине селце, Янче) селце – бывший хутор Каневского (ранее с. Яненки) в 5 км от Переяслава. Ныне с. Малая Каратуль Переяслав-Хмельницкого р-на К. о. Топоним антропонимического происхождения. Село названо, по всей видимости, в честь дочери князя Всеволода Ярославича Янки (Анны). Возможно, оно принадлежало ей как настоятельнице Киево-Андреевского монастыря» [11, с. 251].

Л.Є. Махновець у географічно-археологічно-етнографічному покажчику до «Літопису Руського» вказав зразу два пункти – с. Воскресінське (Малі Яненки) та околицю с. Мала Каратуль (Яненки) [12, с. 577]. Обидва пункти розташовані поруч, але на різних берегах р. Броварки.

Аналіз літописної згадки 1149 р. дозволяє зробити висновок, що:

1. Янчине сільце розташовувалось неподалік від ріки-болота Стрякова (Стрѣкви);
2. відстань до Переяслава Руського була незначною;
3. поряд проходив ближній до міста «Великий» вал. Це не дає можливості локалізувати Янчине сільце поблизу с. Пологи-Яненки (26 км від Переяслава).

Розвідковою експедицією ПХДКЗ 1988 р. на території с. Воскресінське було зафіксовано невелике поселення з потужним культурним шаром давньоруського часу товщиною 0,7 м. Воно знаходиться на східній околиці села в ур. Старе й займає підвищення на лівому березі р. Броварки (300 x 160 м). Підйомний матеріал представлений уламками гончарного посуду XI-XII ст., таку ж кераміку зафіксовано в шурфі у північній частині селища [2, с. 10].

Розвідками 1990 р. на правому березі р. Броварки в ур. Яненки, на північно-західній околиці с. Мала Каратуль, виявлено велике давньоруське поселення, що простягалось вздовж ріки на 800–900 м, ширина – 70-80 м. Товщина культурного шару – 0,5-0,7 м. Підйомний матеріал аналогічний матеріалу з селища в ур. Старе, що розташовувалось майже навпроти, і датується XI-XII ст. [1, с. 27-28].

Р. Броварка, на протилежних берегах якої, неподалік одна від одної, знаходяться обидві пам'ятки, має в сс. Воскресінське та Мала Каратуль ще й місцеву назву – Яненка

[10, с. 64]. Через с. Мала Каратуль проходить так званий «Великий» вал. За межами села він добре зберігся, хоч на території села майже повністю зруйнований.

Таким чином, археологічні матеріали та дані топоніміки дозволяють локалізувати Янчине сільце на північно-західній околиці с. Мала Каратуль й ототожнювати його з селищем в ур. Яненки, розташованим всього лише в 4-х км від центру князівства. Це селище, очевидно, було подароване Всеволодом Ярославичем новонародженій князівні Янці (Анні) Всеволодівні, що, можливо, підтверджує факт її народження саме у Переяславі.

Взагалі, наявні на даний час джерела поки що не дозволяють більш детально висвітлити життєвий шлях цієї непересічної історичної особи. Залишається сподіватись на виявлення нових, невідомих раніше джерел – археологічних, епіграфічних чи писемних, які відкриють нові факти з безсумнівно цікавої біографії Янки Всеволодівни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бузян Г.М. Звіт про роботу Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції за 1990 р. / Г.М. Бузян, М.М. Буйлук, О.В. Колибенко, М.Т. Товкайло // НА ІА НАНУ. – 1990/186. – 40 с.
2. Бузян Г.Н. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции за 1988 г. / Г.М. Бузян, М.М. Буйлук, М.Т. Товкайло // НА ИА НАНУ. – 1988/171. – 24 с.
3. Войтович Л.В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л.В. Войтович. – Біла Церква, 2006. – 784 с.
4. Донской Д.В. Рюриковичи: Исторический словарь / Д.В. Донской. – М.: НП ИД «Русская панорама», 2008. – XXX + 834 с., табл., ил.
5. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [Железняк І.М., Корепанова А.П., Масенко Л.Т., Стрижак О.С.]; під ред. О.С. Стрижака. – К.: Наукова думка, 1985. – 254 с.
6. Жуков И. Уникальная вислая свинцовая печать святой инокини Анны Всеволодовны Мономах / И. Жуков // Нумизматика і фалеристика. – 2010. – № 4 (56). – С. 6-7.
7. Ипатьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том второй). – 2-е изд. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 648 с.
8. Іванцов І.О. Стародавній Київ / І.О. Іванцов. – К.: Фенікс, 2003. – 368 с.: 255 іл.
9. Карамзин Н.М. История государства Российского в 12-ти томах / Н.М. Карамзин. – М.: Наука, 1991. – Т. 2-3. – 832 с.
10. Колибенко О.В. До питання про літописне Янчине сільце / О.В. Колибенко // Проблеми вивчення середньовічного села на Поліссі. – Чернігів: Сіверянська думка, 1992. – С. 62-66.
11. Коринный Н.Н. Переяславская земля, X – первая половина XIII века / Н.Н. Коринный. – К.: Наукова думка, 1992. – 312 с.
12. Літопис Руський за Іпатським списком / авт. перекл., передм. та прим. Л.Є. Махновець. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
13. Ляскоронский В.Г. История Переяславльской земли с древнейших времен до половины XIII ст. / В.Г. Ляскоронский. – К., 1903. – 422 с.
14. Максимович М.А. О десяти городах и некоторых селах древней Украины / М.А. Максимович // Собрание сочинений. – К., 1877. – Т. 2. – С. 347-348.
15. Медынцева А.А. Грамотность в Древней Руси / А.А. Медынцева. – М.: Наука, 2000. – 287 с.
16. Пушкарева Н.Л. Женщины Древней Руси / Н.Л. Пушкарева. – М.: Мысль, 1989. – 286 с. : ил.
17. Славянская энциклопедия. Киевская Русь – Московия: в 2 т. /Авт.-сост. В.В. Богуславский. – М.: Олма-Пресс, 2002. – Т. 1. – 784 с.: ил.
18. Стороженко А.В. Очерки Переяславщины / А.В. Стороженко // Киевская старина. – К., 1891. – Ноябрь. – С. 195-215.
19. Татищев В.Н. История российская в 7 т. / В.Н. Татищев. – М.:Л.: Изд. АН СССР, 1963. – Т. 2. – 352 с.: ил.
20. Толочко А.П. «История Российская» Василия Татищева: источники и известия / А.П. Толочко. – М.: Новое литературное обозрение; К.: Критика, 2005. – 543 с.
21. Толочко П.П. Київська Русь / П.П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.: іл.
22. Франклин С. Начало Руси: 750-1200 / С. Франклин, Д. Шепард. – СПб.: Изд. «Дмитрий Буланин», 2009. – 671 с.

REFERENCES

1. Buzyan H.M. Zvit pro robotu Pereyaslav-Khmelnytskoyi arkheolohichnoyi ekspedytsiyi za 1990 r. / H.M. Buzyan, M.M. Buyluk, O.V. Kolybenko, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1990/186. – 40 s.
2. Buzyan G.N. Otchet o rabote Pereyaslav-Khmelniitskoy arkheologicheskoy ekspeditsii za 1988 g. / H.M. Buzyan, M.M. Buyluk, M.T. Tovkaylo // NA IA NANU. – 1988/171. – 24 s.
3. Voytovych L.V. Knyazha doba na Rusi: portrety elity / L.V. Voytovych. – Bila Tserkva, 2006. – 784 s.

4. Donskoy D.V. Ryurikovichi: Istoricheskiy slovar / D.V. Donskoy. – M.: NP ID «Russkaya panorama», 2008. – KhKhKh + 834 s., tabl., il.
5. Etymologichnyy slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoyi Rusi / [Zhelyeznyak I.M., Korepanova A.P., Masenko L.T., Stryzhak O.S.]; pid red. O.S. Stryzhaka. – K.: Naukova dumka, 1985. – 254 s.
6. Zhukov I. Unikalnaya vislaya svintsovaya pechat svyatoy inokini Anny Vsevolodovny Monomakh / I. Zhukov // Numizmatika i faleristika. – 2010. – № 4 (56). – S. 6-7.
7. Ipatyevskaya letopis. (Polnoe sobranie russkikh letopisey. Tom vtoroy). – 2-e izd. – M.: Yazyki slavyanskoy kultury, 2001. – 648 s.
8. Ivantsov I.O. Starodavniy Kyiv / I.O. Ivantsov. – K.: Feniks, 2003. – 368 s.: 255 il.
9. Karamzin N.M. Istoriya gosudarstva Rossiyskogo v 12-ti tomakh / N.M. Karamzin. – M.: Nauka, 1991. – T. 2-3. – 832 s.
10. Kolybenko O.V. Do pytannya pro litopysne Yanchyne siltse / O.V. Kolybenko // Problemy vyvchennya serednovichnoho sela na Polissi. – Chernihiv: Siveryanska dumka, 1992. – S. 62-66.
11. Korinnyy N.N. Pereyaslavskaya zemlya, X – pervaya polovina XIII veka / N.N. Korinnyy. – K.: Naukova dumka, 1992. – 312 s.
12. Litopys Ruskyy za Ipatskym spyskom / avt. perekl., peredm. ta prym. L.Ye. Makhnovets. – K.: Dnipro, 1989. – 591 s.
13. Lyaskoronskiy V.G. Istoriya Pereyaslavskoy zemli s drevneyshikh vremen do poloviny XIII st. / V.G. Lyaskoronskiy. – K., 1903. – 422 s.
14. Maksimovich M.A. O desyati gorodakh i nekotorykh selakh drevney Ukrainy / M.A. Maksimovich // Sobranie sochineniy. – K., 1877. – T. 2. – S. 347-348.
15. Medyntseva A.A. Gramotnost v Drevney Rusi / A.A. Medyntseva. – M.: Nauka, 2000. – 287 s.
16. Pushkareva N.L. Zhenshchiny Drevney Rusi / N.L. Pushkareva. – M.: Mysl, 1989. – 286 s. : il.
17. Slavyanskaya entsiklopediya. Kievskaya Rus – Moskoviya: v 2 t. /Avt.-sost. V.V. Boguslavskiy. – M.: Olma-Press, 2002. – T. 1. – 784 s.: il.
18. Storozhenko A.V. Ocherki Pereyaslavshchiny / A.V. Storozhenko // Kievskaya starina. – K., 1891. – Noyabr. – S. 195-215.
19. Tatishchev V.N. Istoriya rossiyskaya v 7 t. / V.N. Tatishchev. – M.:L.: Izd. AN SSSR, 1963. – T. 2. – 352 s.: il.
20. Tolochko A.P. «Istoriya Rossiyskaya» Vasiliya Tatishcheva: istochniki i izvestiya / A.P. Tolochko. – M.: Novoe literaturnoe obozrenie; K.: Kritika, 2005. – 543 s.
21. Tolochko P.P. Kyivska Rus / P.P. Tolochko. – K.: Abrys, 1996. – 360 s.: il.
22. Franklin S. Nachalo Rusi: 750-1200 / S. Franklin, D. Shepard. – SPb.: Izd. «Dmitriy Bulanin», 2009. – 671 s.

Колыбенко Е., Колыбенко А. Дочь Всеволода Ярославича Янка Всеволодовна: историко-историографический портрет переяславской княжны.

В статье идет речь о дочери переяславского (впоследствии – великого киевского) князя Всеволода Ярославича Янке (Анне) Всеволодовне, которая оставила свой след в истории Руси. Ее имя неоднократно упоминается в древнерусских летописях. Как свидетельствуют источники, Янка Всеволодовна прожила очень насыщенный событиями и наполненный смыслом жизнь. На ее связь с Переяславской землей указывает летописный топоним Янчино сельцо неподалеку от Переяслава. Сделана попытка проанализировать имеющиеся в настоящее время источники, касающиеся жизни и деятельности Янки Всеволодовны, и определить ее роль в отечественной истории.

Ключевые слова: Янка Всеволодовна, Всеволод Ярославич, Переяславль Русьский, Константинополь, Янчино сельцо.

Kolybenko O., Kolybenko O. The daughter of Vsevolod Yaroslavych Yanka Vsevolodivna: historical and historiographical portrait Princess of Pereyaslav.

The article deals with Yanka (Anna) Vsevolodivna – daughter of Pereyaslav Prince Vsevolod Yaroslavych (later – the great Kyiv Prince). She left her mark on the history of Rus'. Her name was mentioned several times in the ancient chronicles. Sources say that Yanka Vsevolodivna lived a very eventful and meaningful life. She had a relationship with Pereyaslav land. This is indicated by a toponym chronicle «Yanchino small village» not far from Pereyaslav. An attempt is made to analyze the available sources o life and work of the Yanka Vsevolodivna. And to determine its role in the country's history.

Keywords: Yanka Vsevolodivna, Vsevolod Yaroslavych, Pereyaslavl of Rus', Constantinople, Yanchino siltse.